

Geliş Tarihi : 01.03.2021
Kabul Tarihi: 17.12.2021

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Journal Of Modern Turkish History Studies
XXI/43 (2021-Güz/Autumn), ss. 903-933.

Araştırma Makalesi / Research Article

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜĞÜN 1968'DEN GÜNÜMÜZE SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINA YANSIMASI: DÖNEMSEL BİR İNCELEME (1968-1997/1998-2018)*

Ahmet DOĞAN**

Doğan DUMAN***

Öz

Çokkültürlülüğün sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımalarının irdelendiği bu çalışma, 1968-2018 döneminde okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarını kapsamaktadır. Bu sürecin geniş bir zaman aralığına karşılık gelmesi sebebiyle sosyal bilgiler ders kitaplarının çokkültürlülüğün yansımaları bakımından sahip oldukları benzerlikler ve kritik öğretim programı değişiklikleri dikkate alınarak inceleme 1968-1997 ve 1998-2018 olmak üzere iki ayrı döneme ayrılarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda toplam olarak 23 tane ders kitabı incelenmiştir. Bu incelemelerde bütünsel bir bakış açısı sağlayabilmek için inceleme belli bir kademe ile sınırlandırılmamış, 4. 5. 6. ve 7. sınıf kademelerine ait sosyal bilgiler ders kitapları tercih edilmiştir. Sonuç olarak, çokkültürlülüğün sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımalarına değinilmiş ve ders kitaplarındaki çokkültürlü niteliğin geliştirilebilmesi üzerine öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Çokkültürlülük, Çokkültürcülük, Ders Kitabı, Kültür, Sosyal Bilgiler.

---

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Bilim Uzmanı, Sosyal Bilgiler Öğretmeni,
(ahmetdogan2735@gmail.com), (Orcid: 0000-0003-0393-9964).

*** Doç. Dr., DEÜ, Buca Eğitim Fak., Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğt. Bl., Sos. Bilg. Anabilim Dalı,
(dogan.duman@deu.edu.tr), (Orcid: 0000-0002-4662-9942).

THE REFLECTION OF MULTICULTURALISM IN SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS FROM 1968 TO THE PRESENT: A PERIODIC ANALYSIS (1968-1997/1998-2018)

Abstract

There search, which examines the reflection of multiculturalism in social studies text books, includes social studies researching boks dating from 1968 till 2018. Considering the period in which a critical curriculum change is taking place due to the fact that this period corresponds to a wide time interval, the current study was divided in to two different period intervals Inthiscontext, in total 23bookswereanalyzed. In order to provide a holisticperspective in thesereviews, thereview is not limited with in the certain level, also academic books in social sciences of 4th, 6th and 7th levels of grades were used. Inconclusion, reflections of multiculturalism in social studies text boks are mentioned and suggestions for the development of multicultural attribute in these books have been made.

Keywords: Multiculturalism, Multicultural, Culture, Socialstudies, Textbooks.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca toplumlar göç, savaş, ticaret vb. aracılığıyla çeşitli biçimlerde etkileşim kurmuşlardır. İnsan toplulukları arasında meydana gelen bu çeşitli ve sayısız etkileşimler toplumların kültürel yönden birbirlerini etkilemelerine imkân tanımıştır. Toplumların çeşitli nedenlerle kaynaşması ya da birbiriyle etkileşim içerisinde bulunması biçiminde gerçekleşebilecek olan bu ilişkiler, toplumların sahip oldukları homojen kültürü aşınmaya uğratarak, o kültürün heterojen bir biçime doğru evrilmesine neden olmuştur. Bu durum, insanlık tarihi içerisinde salt homojen grupların oluşmasını engelleyerek, insan toplulukları arasında heterojen özelliklerin gelişmesine katkı sağlamıştır. İnsanlık tarihiyle eş değer bir geçmişe sahip olan etkileşimler etnik ve kültürel heterojenliğin dünyanın neredeyse tamamında rastlanabilen bir olgu olmasına yol açmıştır. Bu durum günümüzde homojen toplumlarla karşılaşmanın güçlüğüne işaret ettiği gibi, günümüz toplumlarının çeşitlilik temelinde yükseldiğini de göstermektedir.

1. Kültürel Çeşitlilik, Çokkültürlülük ve Çokkültürcülük

Günümüzde kültürel bakımdan çoğu ülkenin çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Yakın dönem verilerine göre dünyadaki 193 bağımsız devlet, bünyesinde 600 yaşayan dil grubu ve 5.000 etnik grup barındırmaktadır. Bu kayda değer etnik grup çeşitliliğine karşın çok az ülkede, yurttaşların aynı dili konuştukları ve aynı etnik-ulusal gruba ait oldukları bilinmektedir¹

Bir devletin sınırları içerisinde farklı kültürlerin, etnik-dinsel toplulukların ya da sosyo-kültürel grupların varlık göstermesi durumu *çokkültürlülük* kavramıyla ifade edilmektedir.² Bir toplumun çokkültürlü bir toplum olarak kabul edilebilmesi için iki veya daha fazla sayıda kültürel topluluğu içinde barındırması gerekmektedir.³ *Çokkültürcülük*⁴ ise toplumdaki mevcut çeşitliliğe karşı gösterilen tavır, tutum ve politikalara karşılık gelmektedir.⁵ Öyle ki, *çokkültürcülük* çeşitlilik ile farklılığı yaşatmaya ve farklılıklardan doğan muhtemel ihtilafları telif etmeye odaklı bir ideolojik konumlanışı ve bu konumlanış doğrultusunda şekillenen bir siyasal program ile yasal uygulamalar demetini içermektedir.⁶ Toplumlar kültürel çeşitliliğe temelde iki farklı şekilde tepki verebilmektedir; ya çeşitliliği hoş karşılayıp destekleyebilir ve böylece kendisini oluşturan toplulukların kültürel isteklerine saygı duyabilir ya da bu toplulukları tamamen veya kısmen kendi baskın kültürü içinde asimile etmeye çalışabilir. Toplumun ilk durumdaki yönelimi ve değerleri *çokkültürcü* iken, ikinci durumdaki yönelimi ve değerleri ise *tekkültürcü* olacaktır.⁷ Günümüzün ulus devlet örgütlenmesine sahip çokkültürlü toplumları bu iki cephe arasında bir çatışma yaşamaktadır.

1 Will Kymlicka, *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s.26.

2 Kadir Canatan, *Aurupa'da Çokkültürlülük, Entegrasyon ve İslam*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012, s.45.

3 Bhikhu Parekh, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasal Teori*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002, s.7.

4 "Çokkültürlülük" ve "çokkültürcülük" terimleri İngilizcede aynı sözcüğe yani "multiculturalism"e karşılık gelmektedir. Buna karşın İngilizcedeki "multiculturalism" sözcüğünün iki farklı anlamına işaret edebilmek ve terimin anlaşılabilirliğini kolaylaştırmak amacıyla Türkçeye "çokkültürlülük" ve "çokkültürcülük" biçiminde iki farklı sözcük olarak çevrildiği görülmektedir. Bu terimlerden ilki olan "çokkültürlülük" bir toplumdaki var olan çeşitliliğe işaret ederken, ikincisi olan "çokkültürcülük" ise çeşitliliği yaşatmaya yönelik geliştirilen politikalara karşılık gelmektedir.

5 Canatan, *a.g.e.*, s.45.

6 Uğur Kara, *Sorun ve Çözüm Bağlamlarıyla Ulus-Devletin Tarihsel Çevresi İçinde Kültürel Kimlik Olgusu*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s.165.

7 Parekh, *a.g.e.*, s.7.

2. Türkiye’de Kültürel Çeşitlilik Olgusu

Türkiye’deki kültürel çeşitlilik olgusunun oluşum bakımından Batı toplumlarıyla benzerlik taşıdığı söylenebilir. Türkiye’nin kültürel çeşitliliği iki temele dayanmaktadır. Bunlardan ilkinin tarihsel sürecin bir sonucu olarak Anadolu topraklarında uzun yıllardır yaşayan yerleşik gruplar oluştururken, ikincisini göç aracılığıyla Türkiye Cumhuriyeti’ne yerleşen gruplar oluşturmaktadır.

Türklerin Anadolu’ya hâkim oldukları son bin yıl içerisinde, Anadolu’da Türkler ile birlikte Rumlar, Ermeniler, Kürtler/Kurmançlar, Zazalar, Araplar, Yahudiler, Süryaniler, Moğollar, Çerkezler, Gürcüler, Arnavutlar, Boşnaklar, Bulgarlar, Sırlar, Hırvatlar, Pomaklar gibi çok farklı etnik kökenden, din ve inançtan toplulukların yaşadığı söylenebilir. Bu farklı etnik grupların kimi zaman iç içe yaşamış oldukları görülmektedir. Öyle ki bu gruplar arasında özellikle din ve kültür bakımından yakın olanlar arasında evlilikler yoluyla akrabalık bağlarının oluştuğu görülürken; diğer yandan karşılıklı din değiştirmelerin, ittifakların, çıkar çatışmalarının ya da menfaat ortaklıklarının ortaya çıktığı görülmektedir. Bunun yanı sıra toplu ilticalar, göçler ve karışım kaynaşmalar da meydana gelmiştir. Yaşanan bu sosyo-kültürel sürecin sonucunda coğrafya ve tarihin dönüştürücü ve birleştirici etkisiyle büyük oranda ortak bir etnik kimliğin oluştuğu görülmektedir. Bu etnik kimliğin temel ve belirleyici rengine Türk dili ve Türk kültürü kaynaklık etmektedir. Nitekim Anadolu coğrafyasında yönetimi, üst kültürü, merkezi ve üretimi bin yıldır temsil eden halk Türklerdir. Bu sebeple, özel bir girişime ihtiyaç duyulmaksızın zaman içerisinde Anadolu’da oluşan kültürel kimlikte Türklerin etkisi ve belirleyici rolü, doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır.⁸

Türkiye’deki güncel göç verilerine bakıldığında, Suriyeli mültecilerin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu durumun temelinde 2011 yılında Suriye’de yaşanan iç karışıklıkların etkisiyle Suriye’den Türkiye’ye doğru gerçekleşen göç akını yer almaktadır. 2011 yılı itibarıyla Suriye’den dünyanın farklı bölgelerine doğru gerçekleşen göçlerden en çok etkilenen ülke Türkiye Cumhuriyeti olmuştur. Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü’nün (UNCHR) 3 Haziran 2019 tarihinde güncellenmiş olan verileri⁹ bu durumu gözler önüne sermektedir. 5, 631, 155¹⁰ Suriyeli mültecinin 3, 606. 737’si yani göç eden Suriyelilerin yarısından fazlası - %64’ü - Türkiye’de yaşamaktadır. Türkiye’yi 938,531 Suriyeli mülteci sayısı ile Lübnan; 664, 330 ile Ürdün; 253, 371 ile Irak; 132, 473 ile Mısır; 35,713 ile Kuzey Afrika takip etmektedir. Bu veriler 2018-2019 yıllarını kapsamaktadır.

8 Ahmet Buran & Berna Yüksel Çak, *Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar*, Akçağ Yayınları. Ankara, 2012, s.34-35.

9 <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>. Erişim tarihi: 06.06.2019.

10 Bu sayı Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü’nün (UNCHR) kayıt altına aldığı mülteci sayısını ifade etmektedir.

Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü'nün (UNCHR) 30 Nisan 2019 tarihli göç verilerine göre Türkiye'ye göç eden mülteciler arasında ikinci sırayı 170 bin mülteci sayısı ile Afganistan'dan gelen göçmenler oluşturmaktadır. Afganistan'dan gelen göçmenleri 142 bin ile Irak'tan; 39 bin ile İran'dan; 5.700 ile Somali'den ve 11.700 ile diğer milletlerden gelen mülteciler takip etmektedir.¹¹

Başta Suriyeli mülteciler olmak üzere, Afganistanlı, Iraklı, İranlı, Somalili ve diğer pek çok millete mensup insan Türkiye Cumhuriyeti'ne doğru göç etmişlerdir. Bu göç hareketleri, Türkiye'nin halihazırdaki sosyo- kültürel yapısını etkilemiştir. Öyle ki, yerleşik unsurların yanı sıra göçlerle gelen bu unsurlar, Türkiye'nin kültürel çeşitliliğini artırmakla beraber yeni durumlara özgü olan yeni çözümlerin geliştirilmesini gerekli kılmıştır. Göç eden grupların heterojen bir dağılıma sahip olması ve dolayısıyla bu grupların kültür, eğitim ve dil farklılığı sebebiyle ortaya çıkması muhtemel olan uyum sorunlarının giderilmesi, birlikte yaşama kültürünün oluşturulması açısından önemlidir. Bu kapsamda çokkültürcü politikaların geliştirilmesi sorunların derinleşmesini engelleyebileceği gibi, göçlerle gelen grupların Türkiye Cumhuriyeti'ne uyumunu da sağlayabilecektir.

3. Sosyal Bilgiler Ders Kitapları ve Çokkültürlülük İlişkisi

Eğitim ve öğretim sürecinin bir parçası haline gelmiş olan ders kitapları, konunun öğrencilere aktarımı ve diğer pek çok işlevi dolayısıyla geçmişten günümüze dek önemini koruyan bir öğretim materyali olmuştur. Günümüzdeki çok yönlü değişimlere bağlı olarak değişen eğitim anlayışının beraberinde bazı yenilikleri getirdiği görülmektedir. Öyle ki, değişen eğitim anlayışıyla birlikte artık çağa uygun dinamik, dijital ve etkileşimli öğretim materyallerinin önem kazanmaya başladığı görülmektedir. Öğretim materyallerinde meydana gelmeye başlayan bu dönüşüm, ders kitaplarının eskiye kıyasla öneminin azalmasına neden olmuştur. Ancak bir öğretim materyali olarak ders kitapları halen pek çok farklı işleve sahiptir. Bu işlevler arasında ders kitabının öğrencilere sağladığı pratik faydaların önemli bir yer tuttuğu söylenebilmektedir. Ancak *çokkültürlülük* gibi belli olgular açısından ders kitaplarına yaklaşıldığında, ders kitaplarının bazı örtük işlevlere de sahip olduğu görülmektedir. Öyle ki, ders kitapları ilgili ülkenin eğitim modelini, kültürünü, hukuki yapısını ve farklılıklara karşı tutumunu yansıtan bir ayna işlevi görmektedir. Bu anlamda ders kitapları söz konusu ülkenin adeta izdüşümüdür. Bu sebeple bir ülkede eğitimle ilgili olan herhangi bir olgunun ya da değerlerin izlerini ders kitapları üzerinden takip etmek mümkündür.¹²

11 <https://www.unhcr.org/tr/unhcr-turkiye-istatistikleri>. Erişim tarihi: 06.06.2019.

12 Elbette bu türden bir olgunun ders kitaplarında işlenebilmesi için ders kitabı içeriğinin söz konusu olguya uyum içerisinde olması gerekmektedir.

Bu çalışmada *çokkültürlülük* olgusunun sosyal bilgiler ders kitapları üzerindeki yansımalarının incelenme nedenini -yukarıda belirtilen- bu husus oluşturmaktadır. Çünkü konu, içerik ve kazanımlar açısından sosyal bilgiler ders kitapları çokkültürcü değerlerin yansıtılmasına elverişli bir yapıya sahiptir. Bu durum çokkültürcü değerlerin aktarılması ve çokkültürlü bir dünyada birlikte yaşama kültürünün geliştirilebilmesi bakımından sosyal bilgiler dersini diğer derslere kıyasla ön plana çıkarmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde yükselişe geçen ırkçı-saldırgan ideolojilerin savaş sonrasında yıkılmasıyla birlikte insan hakları hareketlerinin yükselişe geçtiği ve çokkültürlülük hareketinin de bu insan hakları hareketinin içerisinde yer aldığı görülmektedir. Bu anlamda savaş yıllarında yaşanan acı olaylar insanlık açısından önemli dersler içermektedir. Öyle ki, farklılıkları çatışma unsuru haline getirmek yaşanan sorunlara herhangi bir çözüm üretmeyeceği gibi insanlık tarihi açısından da acı hatıralara yenilerini eklemek anlamına gelecektir. Bu sebeple birbirine ait pek çok kültürel unsuru barındıran çeşitli grupların, toplulukların ve kültürlerin çatışmadan uzak bir yaşam alanını paylaşabilmeleri açısından birlikte yaşama kültürünü geliştirebilmeleri gerekmektedir. Toplumla, kültürle, insani ilişkilerle ve içinde bulunulan dünyayla ilgili tüm konularda önemli bir etki alanına sahip olan sosyal bilgiler dersi söz konusu çokkültürcü değerlerin aktarımı açısından oldukça önemli bir potansiyele sahiptir. Bu durum sosyal bilgiler ders kitaplarını çokkültürcü değerlerin öğrencilere aktarımı açısından önemli bir materyal olarak ön plana çıkarmaktadır.

Sosyal bilgiler dersinin çokkültürcü değerlerin aktarımı açısından içerdiği konulardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:¹³

Dünya bölgeleri, onların kültürleri, tarihi, coğrafyası, uygarlığa katkıları, ekonomik ve siyasal sistemleri, diğer bölgelerle ilişkileri,

Farklı ahlâkî ve dinî inançlar ve bunların insan yaşamı üzerindeki etkileri,

Önyargıları, basmakalıp örnekleri, propagandaları, varsayımları ve düşünceleri ortaya çıkarma, inceleme, zanları ve değerleri tanımlama,

Başkalarına saygı gösterme, onların duygu ve ihtiyaçlarına karşı duyarlı olma,

Başka insanlara, grup ve kültürlerle, etnik, ırkî ve diğer farklılıklara karşı olumlu tutum sahibi olma/ geliştirme.

13 Cemil Öztürk, "Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış", *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2012, ss.8-10.

4. Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, araştırmanın çalışma grubu, veri toplama ve araçları ile ilgili konulara yer verilecektir.

4.a. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel paradigmaya dayalı betimsel bir yaklaşım kullanılmıştır. Bilindiği üzere betimsel araştırmalarda ele alınan olaylar ve durumlar ayrıntılı bir biçimde araştırılır. Bununla birlikte daha önceki olaylar ve durumlarla ilişkisi incelenerek, *ne* oldukları betimlenmeye çalışılır.¹⁴ Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Bilindiği üzere durum çalışması, güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi (içeriği) içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan, görgül bir araştırma yöntemidir.¹⁵ Bu kapsamda ilgili çalışma süresince 1968-2018 yılları arasındaki sosyal bilgiler ders kitaplarında çokkültürlülüğün yansımaları irdelenerek, süreç içerisindeki değişimler betimlenmeye çalışılmıştır.

4.b. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 1968'den 2018'e kadar olan sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. 23 sosyal bilgiler ders kitabının örneklem olarak seçiminde kullanılan örnekleme yöntemi, *kolay ulaşılabilir durum örneklemesidir*. Bilindiği üzere kolay ulaşılabilir durum örnekleme yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumun seçilerek, araştırmaya hız ve pratikliğin kazandırıldığı bir örneklemedir.¹⁶ 23 sosyal bilgiler ders kitabı bu ekseninde tercih edilmiştir. Bu çalışma kapsamında sosyal bilgiler ders kitaplarının ünitelerinin tamamı incelenip, çokkültürlülük ile ilgili içerik barındıran ünitelerin analizi yapılmıştır. Çokkültürlü içerik barındırmayan üniteler incelemenin dışında bırakılmıştır.

4.c. Veri Toplama Süreci ve Araçları

Bu araştırmada belgesel tarama yoluyla veri toplanmıştır. Bilindiği üzere "var olan kayıt ve belgeleri inceleyerek veri toplamaya belgesel tarama denir"¹⁷. Bu kapsamda 1968'den 2018'e dek uzanan sosyal bilgiler ders kitaplarından

14 İsmail Karakaya, "Bilimsel araştırma yöntemleri", Tanrıoğen, A.(ed). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2009, s.59.

15 Robert Yin, *Case Study Research: Design and Method*, Sage Publications, California, 1984, s.23'den akt. Ali Yıldırım & Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006, s.277.

16 Yıldırım & Şimşek, *a.g.e.*, s.113.

17 Necati Cemaloğlu, "Veri Toplama Teknikleri: Nitel-Nicel", Tanrıoğen, A.(ed). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2009, s.154.

alınan 23 örneklem incelenmiştir. Bu anlamda araştırmanın temel veri toplama aracı doküman incelemesi kapsamında sosyal bilgiler ders kitaplarıdır. Veri toplama sürecinde Dokuz Eylül Üniversitesi'nin kütüphanesinden ve İzmir Milli Kütüphane'den yararlanılmıştır.

4.d. Verilerin Analizi

Bu çalışmada sosyal bilgiler ders kitapları *betimsel analize* tabi tutulmuştur. Bilindiği üzere betimsel analiz, elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlendiği ve yorumlandığı bir yaklaşımdır.¹⁸ Çalışma grubunda yer alan Sosyal Bilgiler ders kitaplarının dönemlerine göre çokkültürlülük bağlamında incelenmesinde işe koşulan ölçütler aşağıdaki gibidir.

Farklılıklara Bakış Açısı Ve Birlikte Yaşama Kültürü

Kültürel Etkileşimler

Kadın Hakları

Çokkültürlü Ülkeler

Çokkültürcü İçerik Ve Terminoloji

Etkinlik Çalışmaları

Bu ölçütler çerçevesinde incelenen ders kitaplarından alınan örnekler Bulgular kısmında sunulacaktır.

5. Bulgular

5.a. 1968-1997 Dönemi

Bu dönem içerisinde on adet sosyal bilgiler ders kitabı incelenmiştir. Benzer bulgularla karşılaşılması sebebiyle bu kitaplar ortak bir grup içerisinde ele alınarak incelemeye tabi tutulmuştur.

5.a.i. Farklılıklara Bakış Açısı ve Birlikte Yaşama Kültürü

Bu dönem içerisinde incelenen ders kitaplarının farklılıklara karşı ulus devlet mekanizması temelinde bir bakış açısı geliştirdiği görülmektedir. Ortak bir ulusal kimlik ve kültür duygusu yaratmayı amaçlayan bu anlayışın bir yansıması olarak farklılıklara karşı hoşgörü ve saygı prensibi temelinde yaklaşmıştır. Öyle ki, Türkiye Cumhuriyeti içerisindeki farklı grupların kültürel hakları, tarihsel kökenleri veya gelenekleri hakkında herhangi bir veriye ulaşamamaktadır. Ders kitaplarının söz konusu kısımlarında yer verilen ifadelerin tekkültürcü bir üsluba sahip olması ve farklılıklara yaklaşımın

18 Yıldırım & Şimşek, *a.g.e.*, s.224.

hoşgörü ve saygı temelinde ele alınmakla yetinilmesi, birlikte yaşama kültürüne zarar verici niteliktedir. Ulaşılan bulgulara kaynak teşkil eden bazı örnekler şu şekildedir:

Ders kitaplarının tarih konularının ele alındığı kısımlarında Türk devletlerinin din, mezhep ve dil bakımından tanıdıkları özgürlüklere, farklı dini inancı benimseyen ve farklı kültürlerle sahip olan Türk devletlerine ve Türklerin Anadolu'ya göçü sonrasında buradaki milletlere gösterdiği hoşgörü ve saygı politikasına ilişkin bilgilere yer verilmektedir.¹⁹

Ulus devlet anlayışının yansıması olarak Türklüğün ve Türk kültürünün üst kimlik olarak benimsendiği görülmektedir. Tarihte yer alan grupların farklılıklarına hoşgörü ve saygı anlayışı ile yaklaşıldığı görülürken; güncel zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin farklılıklarından bahsedilmediği ve tek tip bir kültürel yapının olduğu vurgulanmaktadır. Ulaşılan bulgu *millet* kavramının açıklandığı bir kısımda görülebilmektedir:

Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan herkesin dilinin, tarihinin ve geleneklerinin aynı olduğu belirtilerek bundan dolayı düşüncelerinin, değer yargılarının, tavırlarının da birbirine çok yakın olduğu ifade edilmiştir.²⁰ Sahip olunan ortak kültür, tüm farklılıklarına rağmen ortak duygu, düşünce ve değerlere sahip bir millet kavramını şüphesiz ki ortaya çıkarmıştır. Ancak bu durum yerel düzeyde kültürel farklılıkların olmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü Türkçenin yanı sıra konuşulan pek çok yerel dil bulunmaktadır. Benzer şekilde ders kitabının *Yeryüzündeki Diller* başlıklı kısmında da *Türkiye Türkleri ve Türk aslından olanlar* ifadesi, vatandaşlığa değil etnik kökene yapılan bir vurguyu içermektedir.²¹

Ders kitaplarının tarihsel dönemi ele alan konu başlıklarında kültürel çeşitliliğe yönelik olumlu vurguların da yer aldığı görülmektedir. Bu kısımlardaki ifadeler çokkültürcü bir bakış açısına sahip olunması ve grup haklarına ilişkin bilgiler içermesi sebebiyle birlikte yaşama kültürünü geliştirici niteliktedir. Bu bulgulara verilebilecek bazı örnekler şu şekildedir:

Yeryüzündeki Dinler başlıklı kısımda, insanların bağlı oldukları dinlerin kategorize edilmiş ve konunun anlatımında çeşitlilik olgusu öne çıkarılmıştır.

19 Bkz. Selman Erdem & İsmet Parmaksızoğlu & İsmet Konuk, *Sosyal Bilgiler Orta 2*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, s.9, 10, 67, 83; Niyazi Akşit & Ferruh Sanır & Tarık Asal, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1980, ss. 10-18; Ferruh Sanır & Tarık Asal & Niyazi Akşit, *İlkokul İçin Sosyal Bilgiler 4*, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, s.206; Milli Eğitim Bakanlığı, *İlkokullar İçin Sosyal Bilgiler 5*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991, s.50; Erol Ünal Karabıyık, *İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf*, Üner Yayınları, Ankara, 1993, s.32; Nalân Kılavuz, *İlköğretim Okulları İçin Sosyal Bilgiler 5*, Önde Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.58; V. Senihi Kitapçı, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*, Özgün Matbaacılık, Ankara, 1997, s.34.

20 Selman Erdem & İsmet Parmaksızoğlu & İsmet Konuk, *Sosyal Bilgiler Orta 3*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974, s.30-31.

21 Rakım Çalpalı, *Sosyal Bilgiler İlkokul: 5*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1978, s.133.

Hindistan'daki ve Afrika kıtasındaki yerli inançlara da yer verildiği dikkati çekmektedir.²²

Hun uygarlığının anlatıldığı bir kısımda, Hunların toplumlar arasındaki dinsel ayrılıkları hoş gördüklerine ve egemenlikleri altına aldıkları ülkelere kendi iç işlerini düzenlemede geniş haklar ve yetkiler tanıdıkları vurgulanmıştır.²³

Eğitim ve kültür alanında yapılan inkılâpların anlatıldığı kısımda *bağnaz insan ile çağdaş insan* arasındaki farklılara değinilmiştir. Öyle ki, bu anlatımda farklılıklara saygı gösterilmesi ve onlara özgü değerlerin farkında olunması sağlanmaya çalışılmıştır.²⁴

Devlet Yönetimi adlı kısımda sultanın temel görevi halkın refah, mutluluk ve güven içinde yaşamasını sağlamak olarak açıklanırken, bu görevin içine yalnızca Müslümanların değil, Hıristiyan ahalinin de girdiği belirtilmiştir. Dolayısıyla Hıristiyanlara yönelik herhangi bir ayrımcılığın olmadığı vurgulanmıştır.²⁵ Bu kısım ayrımcı bir söylemden uzak durulması ve adalet, eşitlik gibi temel insani değerlerin öne çıkarılması bakımından önem taşımaktadır.

5.a.ii. Kültürel Etkileşimler

1968-1997 yılları arasındaki sosyal bilgiler ders kitaplarında kültürel etkileşimlere sınırlı bir çerçeve içerisinde yer verilmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere çeşitli milletlerle kurulan askeri ve siyasi ilişkiler kültürel etkileşimlerin odağını oluşturmaktadır. Bu milletlerin kültürlerine ilişkin yeterli bilgilere ulaşılamadığı gibi kültürleşme süreçleri hakkında da herhangi bir veri elde edilememektedir. Osmanlı Devleti ve öncesinde Anadolu'da çokkültürlü bir yapının bulunduğu ifade edilmiş ve bu insanların Osmanlı millet sistemini oluşturduğu pek çok ders kitabında vurgulanmıştır. Buna karşın, bu grupların Türk kültürü üzerindeki etkisini belirten herhangi bilgiye erişilememiştir. Bu durum kültürel etkileşimlerin geçmiş dönemlerde kalmış, romantik bir unsur olarak ele alındığı izlenimini yaratmaktadır. İlgili ders kitaplarında sınırlı bir biçimde öne çıkarılan kültürel etkileşimler ile ilgili bazı örnekler şu şekildedir:

Ön Asya'da birçok milletin karşılaşarak, bir araya geldiği ve bu durumun uygarlık tarihi bakımından birçok önemli sonuçları olduğu vurgulanmıştır.²⁶ Bu bağlamda Haçlı Seferleri'nde Müslümanlarla Hıristiyanların karşı karşıya gelmeleri sonucunda, Avrupalıların Müslümanlardan birçok şeyi öğrendikleri belirtilmiştir.²⁷

22 A.g.e., s.133.

23 Sanır ve diğer, a.g.e., s.206.

24 Selman Erdem & İsmet Konuk & İlyas Küçükcan, *Sosyal Bilgiler İlkokul 5*, Fil Yayınevi, İstanbul, 1990, s.182-183.

25 Altan Deliorman & Ramazan Özey & Recep Efe, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6*, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul, 1998, s.88.

26 Benzer örnekler için bkz. Karabıyık, a.g.e., s.41.

27 Erdem ve diğer (1971), a.g.e., s.290-291.

Amerika kıtasının anlatıldığı bir kısımda Avrupalı göçmenlerin Amerikan yerlileri ile giriştikleri savaşlarda yerlilere karşı katliamda buldukları belirtilmiştir. Bu etkileşimlerin kıtanın kültürel yapısını dönüşüme uğrattığı ifade edilmiş, kültürel etkileşimlerin savaş ve göç gibi faktörlerle de gerçekleşebileceği vurgulanmıştır.²⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda güzel sanatların ele alındığı bir kısımda kültürel etkileşimler yoluyla Türkçeye Arapça ve Farsça sözcüklerin girmeye başladığı belirtilmiş ve bu durumun Türkçede değişimlere yol açtığı vurgulanmıştır.²⁹

5.a.iii. Kadın Hakları

Kadın hakları, bu dönem içerisindeki ders kitaplarında kadının tarihteki statüsü ve kadın haklarına yönelik yasal düzenlemeler çerçevesinde ele alınmıştır. Ulaşılan bulgulara kaynak teşkil eden bazı örnekler şu şekildedir:

Türk Medeni Kanunu'nun anlatıldığı kısımda bu kanun ile birlikte tek eşliliğin getirildiği ve yüzyıllar boyunca hakları kısıtlanmış olan Türk kadınının haklarına kavuştuğu vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra tüm vatandaşların cinsiyet, renk, din ve mezhep ayrıntıları olmaksızın hak ve ödevler bakımından eşit oldukları belirtilmiştir.³⁰ Bu ifadeler kadın hakları açısından yaşanan sorunların ele alınarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kadınlara sağladığı haklara yönelik bir vurgu içermesi bakımından önemlidir.³¹

"Türk Kadınının Tarihteki Yeri" adlı okuma parçasında kadının sosyal konumuna ve kadın haklarının önemine ilişkin kayda değer bilgilere yer verilmiştir. Öyle ki, ilk Türk devletlerinde, kadının ve erkeğin eşit haklara sahip olduğu, erkeğin tek kadınla evlendiğine, evin eşlerin ortak malı sayıldığına, çocuklar üzerinde babanın olduğu kadar annenin de hakkı olduğuna, hakanın emirleri, "Hakan ve Hatun emrediyor ki" diye başladığına, kurultaylara, hakanla beraber mutlaka hatunun da katıldığına ve kadınların, devlet memurluklarında görev alabildiklerine değinilmiştir. Bu olumlu uygulamalara karşın Osmanlı Devleti zamanında kadınların birçok hakkını kaybettiği; evlenme, boşanma, miras ve devlet memuru olabilme konularında erkeklere tanınan hakların birçoğunun kadınlara tanınmadığı ve bu durumun, cumhuriyet döneminde medeni kanunun kabulüne kadar devam ettiği vurgulanmıştır.³²

28 Erdem ve diğer (1974), *a.g.e.*, s.12.

29 Millî Eğitim Bakanlığı, *a.g.e.*, s.56-57.

30 Erdem ve diğer (1974), *a.g.e.*, s.244.

31 Benzer bir örnek için bkz. Erdem ve diğer (1990), *a.g.e.*, s.185.

32 Millî Eğitim Bakanlığı, *a.g.e.*, s.210. Benzer bir örnek için bkz. Erdem ve diğer (1971), *a.g.e.*, s.67.

5.a.iv. Çokkültürlü Ülkeler

1968-1997 dönemi ders kitaplarında çokkültürlü ülkelere yönelik verilen bilgiler genellikle toplumların hangi halklardan oluştukları üzerinedir. Bu sebeple çokkültürlü ülkelerde yer alan halkların kültürlerine ya da sosyal yapılarına ilişkin bilgilere pek ulaşılamamaktadır. Konu siyasi çerçeve içerisinde ele alınmıştır. Ulaşılan bulgulara kaynak teşkil eden bazı örnekler şu şekildedir:

Suriye, Filistin ve İsrail'in anlatıldığı kısımlarda bu ülkelerin etnik yapısına ilişkin kabaca bazı bilgilere yer verilmiştir. Filistin topraklarını İsrail ve Ürdün olmak üzere iki devletin paylaşmış olduğu belirtilerek, İsrail halkını yerli ve dış ülkelere gelen Yahudilerin ve az sayıda Arap'ın meydana getirdiğine, Ürdün halkını ise Arapların oluşturduğuna değinilmiştir.³³

Avustralya kıtasının anlatıldığı kısımda halkın İngiliz soyundan geldiği, siyah derili olan yerlilerin kıtada çok az olduğu belirtilmiştir. Okyanusya adalarında, genellikle çok ilkel yerlilerin yaşadığı ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Avustralya'da çeşitli ülkelere çok sayıda göçmenin ve işçinin bulunduğu dile getirilmiştir.³⁴

ABD gibi belli başlı çokkültürlü devletlerin anlatıldığı kısımlarda çokkültürlü yapının oluşum sürecinde etkili olan faktörlere yer verildiği ve toplum içerisindeki kültürel çeşitliliğe dair betimlemelerin yapıldığı görülmektedir. Ulaşılan bulgulara kaynak teşkil eden bazı örnekler şu şekildedir:

19. yüzyıl başlarında ABD'nin nüfusunun büyük çoğunluğunu İngiliz göçmenlerin torunlarının oluşturduğu ve bu yüzyılda Büyük Britanya ve İrlanda, Almanya, İskandinavya, Polonya, Rusya, İtalya ve İspanya'dan, ABD'ye sürekli göçmen akınlarının olduğu belirtilmiştir. Avrupa göçmenlerinin ABD'de doğan çocuklarının ve torunlarının, zamanla İngilizceyi anadili haline getirerek, yeni bir millet yaratmış oldukları vurgulanmıştır. ABD nüfusunun %10 kadarını oluşturduğu belirtilen siyahilerin ise çoğunun güney devletlerinde yaşadığı; Afrika'dan köle olarak getirilen dedeleri gibi, pamuk ve tütün tarlalarında çalışarak hayatlarını kazandıkları ifade edilmiştir.³⁵

Yabancı devletlerin (özellikle Balkan devletleri ve Avrupa devletleri) toplum yapısı incelenirken çoğunlukla buralardaki Türk nüfusunun merkeze alındığı ve Türkler dışındaki diğer kültürel gruplardan veya azınlıklardan pek bahsedilmediği görülmektedir. Bu sebeple bu ülkelerde yaşayan farklı kültürlerle ilişkin bilgilere pek erişilememektedir. Ulaşılan bulgulara kaynak teşkil eden bazı örnekler şu şekildedir:

9 milyonluk ülke nüfusunun (1988) 1,5 milyondan fazlasını Türklerin oluşturması bakımından Bulgaristan'ın Balkan ülkeleri arasında Türklerin

33 Millî Eğitim Bakanlığı, *a.g.e.*, s.299-300.

34 Erdem ve diğer (1990), *a.g.e.*, s.223-224.

35 Erdem ve diğer (1971), *a.g.e.*, s.323.

en çok bulunduğu ülke olduğu belirtilmektedir. ³⁶Yunanistan'ın anlatıldığı başka bir ders kitabında ise, Yunanistan'da 200 bini geçen Türk nüfusunun bulunduğu belirtilmiştir ve nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerlere değinilmiştir. Yunanistan'da yaşayan Türklerin tüm haklarının Lozan Antlaşması ile güvence altına alınmasına rağmen zaman zaman bazı haklarının Yunanlılar tarafından ihlâl edildiği belirtilmiştir.³⁷

5.a.v. Çokkültürcü İçerik ve Terminoloji

1968-1997 dönemi içerisinde yer alan sosyal bilgiler ders kitaplarında kültürel görecelik, insan hakları, hoşgörü ve saygı gibi pek çok kavrama ilişkin bilgilere yer verildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra tarihten verilen örnekler yoluyla azınlık kültürlerinin karşılaştıkları tehlikelere yönelik önemli hususlara vurgu yapılmıştır. Bu dönem içerisindeki çokkültürcü içerik çoğunlukla etkinlik çalışmaları veya bazı soru bölümleri yoluyla öne çıkmaktadır. İlgili ders kitaplarına bütünsel bir bakış açısıyla yaklaşılacak olduğunda ders kitaplarının tekkültürcü yapısının öne çıktığı görülmektedir. Öyle ki, çokkültürcü bakış açısı hoşgörü ve saygı yaklaşımın gölgesinde kalmış, kültürel çeşitliliği betimleyici bir öze kavuşmamıştır.

5.a.vi. Etkinlik çalışmaları

1968-1997 dönemi içerisinde yer alan sosyal bilgiler ders kitaplarındaki etkinlik sorularının tekkültürcü ve çokkültürcü yaklaşımı yansıtan çeşitli unsurlar ile karşılaşılmaktadır. Ulaşılan bulgulara kaynak teşkil eden bazı örnekler şu şekildedir:

Yeniçağ Başlarında Avrupa başlıklı bir kısım "Amerika'nın yerli halkı kimlerdir? Anlatınız."³⁸ sorusu ve benzer şekilde bölüm sonu sorularında yer alan "Avustralya halkı kimlerden meydana gelir?"³⁹ sorusu ilgili ülkelerin kültürel çeşitliliğine vurgu yapar türdendir. Öte yandan söz konusu ders kitabının ilerleyen kısımlarında Eskimolar ile yerli bir halk olan Laponların kültürleri ve yaşayışları sorulan sorular ile karşılaştırılmaya çalışılmıştır.⁴⁰

Ünite sonunda yer alan sorulardan iki tanesi çokkültürlülük açısından önemlidir. Sorulardan bir tanesi şu şekildedir: "Yeryüzünde hangi ırktan, hangi dinden insanlar daha çoktur? Hangi diller daha çok yaygındır?"⁴¹ Sorulardan diğeri ise şu şekildedir; "Yeryüzünde ne kadar Türk var? Ne kadarı Türkiye'de

36 Millî Eğitim Bakanlığı, *a.g.e.*, s.109.

37 Kitapçı, *a.g.e.*, s.84-85.

38 Erdem ve diğer (1971), *a.g.e.*, s.136.

39 *A.g.e.*, s.371.

40 *A.g.e.*, s.376.

41 Çalapala, *a.g.e.*, s.134.

yaşıyor? Başka hangi ülkelerde Türkler var?"⁴² İlk soru öğrencilerin dünyadaki kültürel zenginliğe ilişkin farkındalık kazanmasını sağlaması bakımından önemliken, ikinci soru Türkiye Cumhuriyeti içerisindeki kültürel çeşitliliği Türk nüfusu özelinde ele almaktadır.

5.b. 1998-2018 Dönemi

5.b.i. Farklı Kültürlere Bakış Açısı ve Birlikte Yaşama Kültürü

Bu dönem içerisinde yer alan sosyal bilgiler ders kitaplarının kültürel çeşitliliğin mekanizmaları ve süreçleri hakkında daha detaylı ve net ifadeler içerdiği görülmektedir. Bu durum özellikle 2007 yılından itibaren yayınlanan ders kitaplarında belirgin olarak öne çıkmaktadır. İlgili kısımlarda Anadolu'nun kültürel geçmişinin bugüne olan etkisinin belirtilmesi, kültürel etkileşimlerin dünya tarihi ve kültürü açısından taşıdığı önem, temel insan hakları ve bu eksende gelişen ırkçılık karşıtı düşünceler gibi çok kültürlülük açısından önem taşıyan konuların ve vurguların yer aldığı görülmektedir. Bu yönüyle birlikte yaşama kültürünü geliştirici bir nitelik taşımaktadır. Buna karşın ilgili ders kitaplarındaki temel yapının çoğunlukla bir üst kimlik olarak öne çıkarılan *Türklük* üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Bu sebeple Türklük vurgusunun öne çıktığı tekkültürcü kısımlar birlikte yaşama kültürüne zarar verici niteliğe sahiptir. Ulaşılan bulgulara kaynak teşkil eden bazı örnekler şu şekildedir:

Merhaba, Doğduğum Toprak adlı kısımda tarih boyunca insanların çeşitli nedenlerden dolayı yurtlarından ayrılmak zorunda kaldıklarına yani göç ettiklerine değinilmiştir. Söz konusu bu göçlerin ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel pek çok nedeninin olduğu vurgulanarak, bazen tarihin seyrini değiştiren sonuçları olduğu belirtilmiştir. Söz konusu metin çokkültürlülük olgusunun temelinde yer alan süreçlerden birisi olan göçe ilişkin bilgi vermesi bakımından önemlidir. Ancak çokkültürlülüğe ilişkin asıl önemli olan kısım, 1951 yılında Bulgaristan'dan Türkiye'ye dönmek zorunda kalan bir ailenin yaşadığı zorlukları öne çıkaran röportajda yer almaktadır. Röportajda yer verilen bilgiler pek çok çokkültürlü toplumda yaşanan baskı ve asimilasyon gibi olumsuz uygulamalara örnek niteliği taşımaktadır. Bulgar hükümetinin asimilasyonu hedefleyen politikalarından önce iki farklı kültürün bir arada barış içinde yaşadığı ifade edilirken, bu politikalar sonrasında azınlıkta bulunan Türklerin tüm mal varlıklarını orada bırakarak, göç etmek zorunda kaldıkları belirtilmiştir. Benzer şekilde Türklerin göç hikâyelerinin anlatıldığı TRT'nin "Göç Hikâyeleri" adlı belgeselin tanıtımı yapılmıştır.⁴³ Görüldüğü üzere asimile edici politikaların sakıncalarının belirtilmesi ve göç olgusundan bahsedilmesi bakımından çokkültürcü bir yaklaşıma sahip olan ilgili kısımda konu Türklük çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu durum yaşanan paradigma değişikliğine rağmen tekkültürcü anlayışın izleri ile karşılaşıldığını göstermektedir.

42 A.g.e., s.134.

43 Mecit Mümin Polat & Niyazi Kaya & Miyase Koyuncu & Adem Özcan, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007, s.42-43.

Temel İnsan Haklarımızı Tanıyalım adlı kısımda 1960'lı yıllarda ırkçılık karşıtı düşünceleriyle öne çıkan Martin Luther King'in 28.09.1963 tarihli ünlü -I Have a Dream- konuşmasına yer verildiği görülmektedir. Ders kitabında yer verildiği biçimiyle bu konuşmada öne çıkan hususlar tüm insanların eşitliği; köleliğin kaldırıldığı, kardeşliğin hüküm sürdüğü ve deri rengine ya da diğer özelliklere dayalı ırkçılığın ortadan kaldırıldığı adaletli, eşitlikçi bir düzen tasavvurudur.⁴⁴ İlgili kısımlarda evrensel bir çokkültürcü yaklaşıma işaret edilmiştir.

Benzer vurgularla *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*'nin ele alındığı kısımda da karşılaşmak mümkündür. Yer verilen maddelerden özellikle iki tanesi önemlidir. Bunlardan ilki "bütün insanlar özgürdür ve hepimize eşit davranılmalıdır."⁴⁵ maddesi iken, ikincisi "herkes ırk, renk, cinsiyet, dil, din gibi ayrımlar gözetmeksizin eşittir."⁴⁶ maddesidir. Bu maddeler temel insan haklarına ve çokkültürlülük yaklaşımına yönelik düşünceler içerdiği açısından önemlidir.

Neler Öğreneceksiniz? adlı bölümde "farklı cinsiyetlere, sosyoekonomik, kültürel, etnik gruplara ve özel gereksinimli bireylere karşı oluşan ön yargı ve kalıp yargıları sorgulayacaksınız"⁴⁷ ifadesi geçmektedir. İncelenen ders kitapları arasında ilk kez *kültürel ve etnik gruplar* ifadesinin geçtiği görülmektedir. Gerek bu gruplara ve özel gereksinimli bireylere karşı oluşan ön yargı ve kalıp yargıları sorgulama prensibinin yer alması, gerekse de *kültürel ve etnik gruplar* ifadesinin ilk kez ders kitabında geçmesi sebebiyle çokkültürlülük açısından önemli bir kısımdır. Bu cümle çokkültürlülük kuramının düşünce yapısını yansıtması bakımından da önem taşımaktadır.

Farklı Kültürler Bir Arada Yaşadı başlıklı kısımda, Osmanlı toplumunda, Müslüman, Hıristiyan, Yahudi gibi çeşitli dine ve ırka mensup olan insanların bir arada yaşadığı belirtilerek, Fatih Sultan Mehmet'in Bosnalı din adamlarını himayesine aldığı belirtiltiği fermanına yer verilmiştir.⁴⁸

Sosyal bilgiler dersinde öğrenilecek bilgilerin anlatıldığı ünitenin giriş kısmında yer alan bilgiler ilgili ders kitabının çokkültürlü bir bakış açısını yansıttığını göstermektedir. Konuşma balonu biçiminde aktarılan bilgilerdeki dikkati çeken ilk madde şu şekildedir "... Hem tarihimizi hem de ülkemizle birlikte dünyadaki kültürleri tanıma fırsatı da buluruz. Hem ülkemizde hem de farklı ülkelerde yaşamış önemli insanların yaptıklarından haberdar oluruz"⁴⁹ Görüldüğü üzere ders kitabında yer verilen bu bilgide kültürel çeşitlilik olgusu öne çıkarılmaktadır.

44 Adnan Altun & Yasin Doğan & Efkân Uzun, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*, Altın Kitaplar, Ankara, 2010, s.147.

45 A.g.e., s.153.

46 A.g.e., s.153.

47 Faruk Gökalg Yılmaz & Hasan Bayraktar & Mustafa Kemal Özden & Murat Akpınar & Ömer Evin, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018, s.11.

48 Polat ve diğerleri, a.g.e., s.72

49 Ömer Faruk Evirgen & Jülide Özkan & Suna Öztürk & Zuhâl Özdural, *Ortaokul Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2017, s.13.

1968-1997 döneminde yayınlanan ders kitaplarında⁵⁰ farklı milletlerden oluşmak biçiminde ifade edilen kültürel çeşitlilik için ilk kez *çokkültürlülük* ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Ancak farklılıklara karşı hoşgörü duymak gerekliliği üzerine yapılan vurgulara –önceki dönem ders kitaplarında olduğu gibi- bu dönem ders kitaplarında da rastlanılmaktadır. İlgili kaynak şu şekilde sadeleştirilmiştir:

Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde farklı ırklardan ve dinî inançlardan insanların yaşadığı ifade edilerek “Osmanlı Devleti'ndeki bu çokkültürlülük, Osmanlı millet sisteminin de temelini oluşturmaktadır.” cümlesinde çokkültürlülük ifadesine yer verilmiştir. Bu sistem hakkında ebru sanatı benzetmesi yapılarak, farklı renklerin birbirine karışarak mükemmel bir ahenk meydana getirdiği vurgulanmıştır.⁵¹

Türkiye'nin kültürel çeşitliliğe ve zenginliğe sahip olduğunun vurgulanmasına rağmen ders kitaplarının hiçbirinde Türkiye'de yaşayan kültürel gruplardan bahsedilmemektedir. Aile, okul ve toplum hayatı, nüfus, iller ve bölgeler gibi çokkültürlülüğün yansımalarının yer alabileceği konu başlıklarının olduğu bölümlerde de aynı durumla karşılaşılmaktadır.⁵² Öte yandan kültürel çeşitliliğin bölgesel farklılıklar olarak ele alındığı bu dönem ders kitaplarında bu çeşitliliğin yalnızca Türk kültürünün alt dalları olarak ifade edildiği görülmektedir. İlgili bulguya kaynak teşkil eden örneklerden bazıları aşağıdaki görseldeki gibidir:

50 Bu duruma 1968-1997 dönemi arasında yayınlanan ders kitaplarında açıkça, 1998-2017 arasındaki ders kitaplarında da örtük bir biçimde rastlanılmaktadır. 2018 yılından itibaren kavramsal terminolojinin net bir biçimde değişmeye başladığı gözlemlenmektedir.

51 Gökhan Gültekin & Murat Akpınar & Mustafa Nohutçu & Pınar Özerdoğan & Seher Aygün, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2018, s.62.

52 Bkz: Deliorman ve diğerleri, *a.g.e.*, ss.112-141; Güler Şenünver & Ezdihar Karabulut & H.Samim Kesim & Rifat Turgut & Nesime Ercan & Mustafa Küçükbaycan & Hasan Uslu & Aliye Akay, *İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 6*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2000, ss.101-142; Güler Şenünver & Ezdihar Karabulut & H.Samim Kesim & Rifat Turgut & Nesime Ercan & Mustafa Küçükbaycan & Hasan Uslu & Aliye Akay, *İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 4*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2001, ss.9-42; Demet Karagöz & Meltem Tekerek & Niyazi Kaya & Hikmet Azer & Melek Derya Alıç & Bekir Yılbat & Miyase Koyuncu & Kadir Ulusoy, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005, ss.36-49; Fatma Ünal & Hasan Özdemir & Mehmet Ünal & Ömer Faruk Evirgen & Özgül Dağ & Selim Kutay, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2017, ss. 32-49; Sami Tüysüz, *İlkokul Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı*, Tuna Matbaacılık, Ankara, 2018, ss.34-48.

 Sıra Sizde

Aşağıdaki tabloya günlük hayatımıza yerleşmiş kültürel unsurlardan üçünü yazınız. Bu kültürel unsurların tarih boyunca gösterdiği gelişim, süreklilik ve değişimi tabloda uygun bölüme yazınız.

Kültürel unsurlar	Geçmişte nasıldı?	Günümüzde nasıl?	Süreklilik mi gösteriyor?	Değişim yaşamış mı?

Görsel. 1

Kültürel Özelliklerimiz adlı kısımda Türkiye’deki bayram kutlamalarının birçok yönüyle birbirine benzemesine rağmen yöreden yöreye bazı farklılıklar gösterdiği belirtilmiştir. Benzer şekilde Türkiye’nin el sanatlarının, mimarisinin, giysilerinin, müziklerinin ve yemeklerinin de yöreden yöreye benzerlikler ve farklılıklar taşıdığı ifade edilmiştir.⁵³ Kültürel çeşitliliğe yönelik bir vurgunun yapıldığı bu kısımda farklı kültürel gruplardan bahsedilmediği gibi kültürel çeşitlilik üzerindeki temel vurgu Türk kültürünün bölgeden bölgeye gösterdiği farklılıklara odaklandığı görülmektedir. Bu sebeple ilgili kısmın tekkültürcü bir arka plana sahip olduğu söylenebilir.

5.b.ii. Kültürel Etkileşimler

Kültürlerin geçmişten günümüze yaşadığı değişim, kültürler arasındaki etkileşim; kültürler arasındaki benzer ve farklı yönlerin tablo, görsel ve anlatımlar yoluyla ele alınması gibi özellikler bu dönem ders kitaplarını, 1968-1997 dönemi ders kitaplarına kıyasla çokkültürlülük bakımından öne çıkaran karakteristik özelliklerdir.

“Geçmişten Günümüze” adlı kısımda bir tablo verilerek, günlük hayata yerleşmiş olan kültürel unsurlardan üçünün ve bunların tarih boyunca gösterdiği gelişim, süreklilik ve değişimin tablonun uygun bölümlerine yazılması istenmiştir.⁵⁴ Yer verilen bu tablo kültürel unsurların tarih boyunca yaşadığı değişimi ve kültürler arasındaki etkileşimi öne çıkarması bakımından oldukça önemlidir.

“Etkiledik, Etkilendik Ama Nasıl?” adlı kısımda televizyon, internet, telefon gibi iletişim araçlarının henüz icat edilmediği dönemlerde farklı kültürlerden insanların hangi ortamlarda karşılaşabilecekleri ya da kimler aracılığıyla başka kültürlerden haberdar olabilecekleri sorulmuştur.⁵⁵ Bu soru aracılığıyla çokkültürlü bir topluma ilişkin başarılı bir taslak ortaya koyulmaktadır. Bu açıdan çokkültürlülük bakımından önemli görülmektedir.

Farklı toplumların yemek kültürleri, geleneksel kıyafetleri, özel günleri ve kutlamaları, kültürel yapıları gibi çok sayıda özelliklerinin tanıtıldığı ve bu toplumların Türkiye ile aralarındaki benzerliklere ve farklılıklara yer verildiği görülmektedir. Bu durum çokkültürlülük açısından önemli bir gelişmedir. İlgili bulguya kaynak teşkil eden örneklerden bazıları şu şekildedir:

Balkanların anlatıldığı bir kısımda, Türk yemek kültürüne ait birçok unsurun günümüzde Balkanlar’da yaşatılıyor olduğu belirtilmiştir. Pide, börek, kebab, dolma, somun, gevrek, sarma, helva, boza, salep, kahve, şerbet, kadayıf, baklava gibi yiyeceklerin ve fincan, tas, cezve gibi mutfak araçlarının Balkan kültüründe hâlâ yaşamakta olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶

53 Evirgen ve diğerleri, *a.g.e.*, s.50-51.

54 *A.g.e.*, s.60.

55 Polat ve diğerleri, *a.g.e.*, s.73.

56 *A.g.e.*, s.61.

Haçlı Seferleri'nin anlatıldığı kısımda, bu seferler sırasında Doğu ve Batı medeniyetlerinin birbirlerinden etkilendikleri belirtilmiştir. Öyle ki, Haçlıların, Müslüman ülkelerde gördükleri ipek giysilerden ve Müslümanların temizlik ve yıkanma alışkanlıklarından etkilendikleri ifade edilmiştir.⁵⁷ Ancak Müslümanların hangi alanlarda Haçlılardan etkilendiğine dair bir bilgiye rastlanılmamaktadır.

"Uzaktaki Arkadaşlarım" ünitesinin giriş bölümünde yer alan "Neler Öğreneceğiz?" başlıklı kısımda farklı kültürlerle ilişkin farkındalık yaratan sorular bulunmaktadır. Bu sorular şu şekildedir: "Diğer ülkelerdeki arkadaşlarınızla benzerlik ve farklılıklarınız nelerdir?", "Başka bir toplumda yaşayan arkadaşlarınızın günlük yaşamları hakkında bir fikriniz var mı?", "Diğer ülkelerdeki arkadaşlarınızla ortak kutladığınız günleriniz var mı?"⁵⁸

"Uzaktaki Arkadaşlarım" başlıklı kısımda da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kapsamında ele alınan bir okuma parçasına yer verilmektedir. Bir çocuğun bayram sebebiyle farklı ülkelere gelen diğer çocuklarla karşılaşması sonucunda hissettiklerini ve düşüncelerini anlattığı bir konuşma metni önemlidir.⁵⁹ Benzer şekilde bir başka ders kitabının "Küresel Bağlantılar" ünitesinde yer alan şu cümleler kültürel çeşitliliğe verilen önemi, hoşgörü ve saygının ise gerekliliğini vurgulamaktadır.⁶⁰ "Farklı kültürler ile kendi kültürümüzü karşılaştıracamız.", "Farklı kültürlerle saygılı olmanın gerekliliğini kavrayacağız."

Ülkelerin yemek kültürleri üzerinden yapılan bir anlatımda Arap ve Uzak Doğu kültürleri karşılaştırılmıştır. Bu iki karşılaştırma üzerinden bu kültürler içerisindeki geleneklerin, o kültürün mensupları açısından değerli görülmesi sebebiyle saygı duyulması gerektiği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra bu kültürlerde sürdürülen geleneklerin kendi kültürümüz açısından zor ya da tuhaf olduğu düşüncesinin benimsenmemesi gerektiği ifade edilmiştir.⁶¹

Çokkültürlülük açısından öne çıkan unsurlardan bir diğeri ise farklı dil, din, ırk ve milletten insanların dünya uygarlığının gelişmesinde katkıları olduğunun belirtilmesidir. İlgili bulguya kaynak teşkil eden örneklerden bazıları şu şekildedir:

Neden Yaşatmalıyız? adlı kısımda çok sayıda buluşun (elektrik örneği) bugünkü kapsamlı ve yaygın kullanıma getirilmesinde pek çok bilim insanının katkısı olduğu belirtilerek, bilim insanlarının birbirinden çok farklı olan dil, din, renk, ırk ve milletten geldiğini ve bu konudaki başarıların yüzlerce yıllık çabalarla gerçekleştiği vurgulanmıştır.⁶²

57 A.g.e., s.57.

58 Meltem Tekerek & Niyazi Kaya & Melek Derya Alç & Bekir Yılbat & Tuğrul Yıldırım & Miyase Koyuncu & Kadir Ulusoy, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s.171.

59 A.g.e., s.173.

60 Tüysüz ve diğerleri, a.g.e., s.173.

61 A.g.e., s.194-195.

62 Polat ve diğerleri, a.g.e., s.172.

Avrupa'da Türk Modası başlıklı kısımda 17. yüzyılda Fransa'ya Süleyman Ağa isminde bir elçi gönderildiğine ve bu elçi ile beraberindeki kişilerin Avrupalılarda bıraktığı hayranlık neticesinde maskeli balolarda Türk kültürünü yansıtan elbiseler giymenin moda olduğu belirtilmiştir.⁶³

5.b.ii. Kadın Hakları

Bu dönem ders kitaplarının 1968-1997 dönemi ders kitaplarına kıyasla kadın haklarını çok yönlü bir biçimde yansıtmak bakımından daha başarılı olduğu söylenebilir. Hukuki düzenlemeler, cinsiyet ayrımcılığına karşılık öne çıkan pozitif ayrımcılık uygulamaları, kadına yönelik şiddetin bir insan hakları ihlali olduğu ve kadının geçmişten günümüze sahip olduğu değer gibi önemli konular bu dönem ders kitaplarında vurgulanmıştır. İlgili bulguya kaynak teşkil eden örneklerden bazıları şu şekildedir:

"Yaşamın İçinden" adlı kısımda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 2002 yılına kadar geçen zaman diliminde kadın haklarına yönelik gerçekleştirilen sosyal ve siyasi düzenlemelere yer verilmiştir. Bunun yanı sıra kadının toplumda etkin bir biçimde yer alması konusunda sivil toplum örgütlerinin önemini ve çalışmalarını betimleyen bir okuma parçasına yer verilmiştir.⁶⁴

"Kadın ve Toplum" adlı kısımda kadınlara fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik zarar veren ya da verebilecek eylemlerin kadına yönelik şiddet olarak tanımlandığı ve bu durumun bir insan hakkı ihlali olduğu vurgulanmıştır. Toplumsal alanda cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi için pozitif ayrımcılık uygulamalarının işe yarayabileceği vurgulanmıştır. Öte yandan çocukları, kadınları ve yaşlıları koruyucu özel yasaların çıkarılmasının adalet duygusunu tatmin ettiği için toplumsal barışa daha fazla katkı sağladığı, böylece toplumun tüm kesimlerinin kaynaşmasının daha kolay olduğu vurgulanmıştır.⁶⁵

"Bakanlıktan Kadın Çiftçilere" adlı bir haber metni verilerek bu haberin cinsiyet ayrımcılığı, pozitif ayrımcılık ya da kadına karşı şiddet konularından hangisi ile ilişkili olduğunun yazılması istenmiştir. Bunun yanı sıra "doğru yanlış cevap eşleştirme" etkinliğinin bulunduğu bir tabloda kadınların tarihten günümüze statüsü, hakları ve uygulanan pozitif ayrımcılık uygulamaları hakkında bilgiler verilmiştir. Öte yandan hazırlanan zihin haritasında da benzer bilgilere yer verilmiştir.⁶⁶

"Kültür ve Miras" ünitesinde ünlü Seyyah İbn Batuta'nın, İznik'i ziyareti sırasında şehrin yöneticisi olarak Orhan Bey'in eşi Nilüfer Hatun'dan bahsetmesi örnek verilerek kadınların o dönemde önemli bir konumda olduğu vurgulanmıştır. Öte yandan kadına değer vermeyen toplumların sağlam temeller üzerinde

63 Ünal ve diğerleri, a.g.e., s.82.

64 Karagöz ve diğerleri, a.g.e., s.22.

65 Yılmaz ve diğerleri, a.g.e., s.213.

66 A.g.e., s.214-215.

durmasının mümkün olmadığı belirtilerek, Osmanlı Devleti'nin büyümesinde "Bacıyân-ı Rum" denilen kadınların büyük rolü olduğu ifade edilmiştir.⁶⁷

5.b.iii. Çokkültürlü Ülkeler

İlgili dönemdeki ders kitaplarında 1968-1997 döneminde olduğu gibi tekkültürcü unsurlarla karşılaşılmasına rağmen özellikle 2007 yılından itibaren bu unsurların zayıflamaya başladığı görülmektedir. Ancak bu yıldan sonra da çokkültürlü ülkelerin sosyokültürel yapısı açık bir şekilde ele alınamamıştır. Öyle ki yabancı ülkelerin sosyokültürel yapısının anlatıldığı kısımlarda çoğu zaman bu ülkelerde yaşayan Türkler dışındaki milletlerden bahsedilmemiştir. Elbette istisnai olmak üzere bazı ders kitaplarında ABD veya Avustralya gibi başlıca çokkültürlü ülkelerin sosyokültürel yapısı hakkında bilgilere rastlanılmaktadır.

Bulgaristan, Yunanistan, Suriye, Irak, İran, Azerbaycan-Nahcivan, Ermenistan, Gürcistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gibi ülkelerin yer aldığı çeşitli kısımlarda kültürel çeşitlilik olgusunun odağını Türk nüfus oluşturmaktadır. İlgili ülkelerin çokkültürlü toplum yapısına yönelik verilen bilgiler yalnızca oradaki Türk nüfusun miktarı ve yoğunlaştığı bölgeler, Türklerin sosyal yaşantısı, bağlı buldukları devletin benimsediği politikalar gibi dar bir eksen kapsamaktadır. Söz konusu ülkelerde Türklerin dışında yaşayan başka azınlık gruplarının varlığına ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmediği dikkati çekmektedir. Örneğin 2002 yılı tarihli ders kitabındaki "Türk Dünyası" adlı kısımda konunun ele alınışı yukarıda belirtilen hususlarla uyuşmaktadır.⁶⁸

"Ülkeleri Tanıyalım" adlı kısımda Finlandiya'ya ve Ürdün'e; "Komşularımız" adlı kısımda Bulgaristan, Yunanistan, Nahcivan, Gürcistan, Ermenistan, İran, Irak ve Suriye'ye; "Türk Cumhuriyetleri" adlı kısımda Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne; "Farklı Kültürler" adlı kısımda Macaristan ve Japonya'ya; "Dünya Farklılıklarla Güzel" adlı kısımda ise Tayland ve Çin'e yer verilmiştir.⁶⁹ Bu kısımlarda resmi dil, kültürler arası ilişkiler, geçmişten günümüze kurulan bağ gibi pek çok konuya değinilmiştir.

"Dünya Farklılıklarla Güzel" adlı kısımda bireyler nasıl ki kendilerine özgü ve biricikse, dünya üzerindeki ülkelerin de kendilerine özgü ve benzersiz oldukları vurgulanmıştır. Ülkelerin özgün kimliklerini, insanların kültürel özellikleriyle kazandığı belirtilerek; bu özelliklerden olan dilleri, bayrakları, geleneksel kıyafetleri, dinî inançları, bayramları, yemekleri, müzikleri, dansları, düğün ve cenaze törenleriyle diğer ülkelerden ayrıldıkları ifade edilmiştir.⁷⁰ Görüldüğü üzere, ilgili metinde kültürel göreci bir yaklaşımın benimsendiği dikkati çekmektedir.

67 Gültekin ve diğerleri, a.g.e., s.54.

68 Fuat Saralioğlu, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7*, Cemre Yayıncılık, İstanbul, 2002, ss.158-188.

69 Tüysüz, a.g.e., ss. 174-195.

70 A.g.e., s.193.

5.b.iv. Çokkültürcü İçerik ve Terminoloji

Bu dönem ders kitaplarında kültürel çeşitliliğe ve kültürler arası etkileşimlere daha somut ve yoğun bir biçimde yer verilmektedir. Buna karşın 1968-1997 dönemindeki ders kitaplarında olduğu gibi bu dönem ders kitaplarında da çokkültürlü içeriğin ders kitaplarının bütününe yayılmadığı, belirli ünitelerde yoğunlaştığı görülmektedir. İlgili bulguya kaynak teşkil eden örneklerden bazıları şu şekildedir:

Bu ünitenin “*Farkındayım, Farklılıklara Saygılıyım*” adlı kısmında farklılıkların birer zenginlik olduğu ve farklılıklara saygı duyulması neticesinde sağlıklı insani ilişkilerin kurulabileceği vurgulanmıştır.⁷¹

“Ülkemizde Nüfus” ünitesinde Bulgaristan’da Osmanlı Türkçesi ve Bulgarca olmak üzere iki dilde hazırlanmış bir evlilik cüzdanına yer verildiği görülmektedir. Bu evlilik cüzdanının neden iki ayrı dilde hazırlandığı öğrencilere sorularak çokkültürcü bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır.⁷² Ancak benzer uygulamalara ilgili ders kitabında veya diğer ders kitaplarında rastlanamamıştır.

1998-2018 dönemi ders kitaplarında kültürel çeşitliliğin ve farklılığın önemine geniş bir yer ayrıldığı görülmektedir. Öyle ki, farklılıkların önemini ve değerini vurgulayan pek çok metne yer verilmiştir. Buna karşın kültürel çeşitliliğin öz itibarıyla yeterince *yansıtılmamış* olması, farklılıkların somut olarak belirtilememesi çokkültürlülük açısından en sık karşılan sorundur.

“*Kültür ve Miras*” ünitesinin “*Kültürel Özelliklerimiz*” başlıklı kısmında farklılıkların önemi, değeri ve Türk kültürünün alt kolları olarak işlenen bölgesel farklılıklardan bahsedilmiş olmasına karşın herhangi bir kültürel gruptan bahsedilmediği görülmektedir.⁷³

Benzer bir durumla diğer ders kitaplarında da karşılaşılmaktadır. 2018 tarihli bir ders kitabının “*Birey ve Toplum*” ünitesinde “Herkesin Bir Kimliği Var”, “Herkesin Bir Öyküsü Var”, “Onun Yerinde Olsaydım”, “Farkındayım, Farklılıklara Saygılıyım” gibi çokkültürcü konu başlıkları olmasına karşın bu kısımların hoşgörü, saygı ve empati anlayışının ötesine geçemediği görülmektedir.⁷⁴ Bu kısımlarda çokkültürcü bakış açısını kazandırmaya yönelik pek çok şiir, okuma metni ve etkinlik çalışmalarına yer verilmiştir. Ancak ilgili kısımlar çokkültürlülüğü betimleme ve örneklendirme açısından yetersiz kalmıştır.

Ön yargı, ayrımcılık, kalıp yargılar oluşturma gibi olumsuz eylemlerin *nedenlerine, çeşitlerine ve sonuçlarına* ilişkin bilgilerin verilmesi bu dönem ders kitaplarının karakteristik özelliğini oluşturmaktadır.

71 A.g.e., s.28.

72 Polat ve diğerleri, a.g.e., s.43.

73 Evirgen ve diğerleri, a.g.e., ss. 50-61.

74 Tüysüz, a.g.e., ss.11-30.

Haklarımı ve Sorumluluklarımı Biliyorum adlı kısımda dünyadaki bütün çocukların din, dil, ırk, renk, cinsiyet ayrımı olmaksızın eşit haklara sahip olduğu belirtilmiştir. 20 Kasım 1989'da *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi*'nin kabul edilerek çocuk haklarının güvence altına alındığı ifade edilmiştir. Benzer şekilde çocukların aileleriyle ya da yalnız olarak başka bir ülkeye göç etmek zorunda kalabildiği ve devletin *göçmen* denilen bu çocuklarla da ilgilenmek zorunda olduğu bilgisi yer almaktadır.⁷⁵

"Turizm Ön Yargıları Değiştiriyor" adlı kısımda birisi Türk, bir diğeri yabancı olmak üzere farklı ülkelerde yaşayan iki çocuğun tanışmaları sonrasındaki düşüncelerinin aktarıldığı konuşma metnine yer verilmiştir. Bu metinlerde sahip oldukları kültürel farklılıklara rağmen, ortak zevklere ve ilgilere sahip olması bakımından insanların olumlu ilişkiler kurabileceği ve farklı kültürlerle yönelik hoşgörü ve saygı duyulması gerektiği vurgulanmaktadır.⁷⁶

"İnsanları Nasıl Tanıyoruz?" adlı kısımda Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı'nın İslamofobi hakkındaki açıklamasına yer verilmiştir. Bu açıklamada 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terör eylemleri sonrasında Müslümanların da içinde bulunduğu azınlıkların ve göçmenlerin maruz kaldığı ayrımcı uygulamalar eleştirilmiştir. Bunun yanı sıra kalıp yargıların değiştirilemez gibi düşünülmesinin hatalı bir bilgi olduğu vurgulanmıştır. Öyle ki, 1930'lu yıllarda Afrika kökenli insanlar için oluşturulmuş olan olumsuz kalıp yargıların, 1960'lardan sonra gerek sanatsal etkinlikler gerek spor etkinlikleri gerekse bu insanlarla daha fazla etkileşime yol açan ortamlar sayesinde değiştiği belirtilmiştir. Kalıp yargıların zaman içinde ön yargıya dönüşmesinin çeşitli sorunlara yol açarak ayrımcılığa sebep olabileceği ve bir ülkenin vatandaşlarının, bir dinin mensuplarının, bir okulun mezunlarının, bir takımın taraftarlarının aynı özelliklere sahip olmamasına rağmen kalıp yargılar yüzünden öyle görüldükleri vurgulanmıştır. Bu kısımda yer verilen bilgiler çokkültürlü bir toplumda oluşan kalıp yargılar ve bunun neticesinde meydana gelen ayrımcılığa ilişkin önemli bilgiler içermektedir.⁷⁷

5.b.v. Etkinlik Çalışmaları

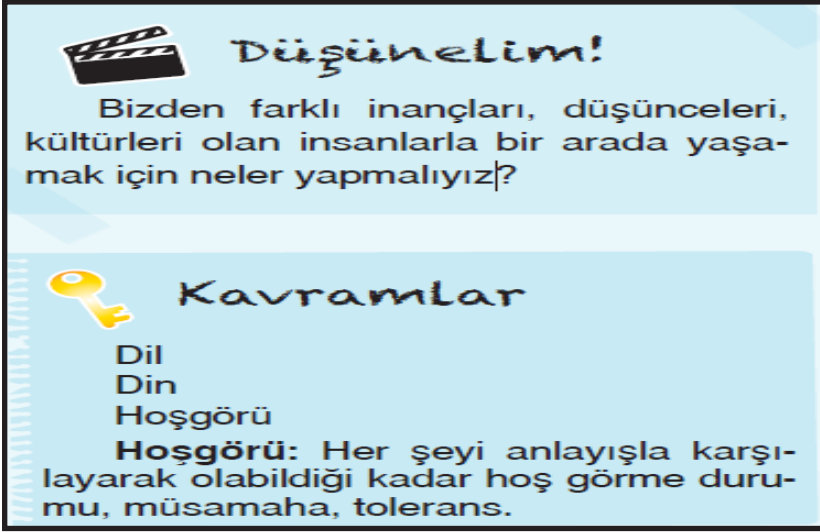
Çokkültürlülük yaklaşımı açısından 1998-2018 dönemi ders kitaplarını 1968-1997 dönemi ders kitaplarından ayıran en belirleyici yönlerden biri de etkinlik çalışmalarında görülmektedir. Çünkü bu dönem ders kitaplarında ünite soruları, görseller ve konuşma metinleri çokkültürcü bir bakış açısını yansıtmaktadır. İlgili bulguya kaynak teşkil eden örneklerden bazıları şu şekildedir:

75 Evirgen ve diğerleri, *a.g.e.*, s.24-25. Benzer ifadelerle Ünal ve diğerleri, *a.g.e.*, ss.45-183 ve Tüysüz, *a.g.e.*, s.152-153 çalışmalarda da karşılaşılmaktadır.

76 Evirgen ve diğerleri, *a.g.e.*, s.175.

77 Gültekin ve diğerleri, *a.g.e.*, ss. 229-230.

“Türk Tarihinde Yolculuk” ünitesinin “Farklılıklara Rağmen” adlı kısmının başlarında yer alan “Düşünelim!” ve “Kavramlar” bölümünde kültürel çeşitliliğe yönelik bazı kavramlar ile çokkültürcü bakış açısını yansıtan bir soruya yer verilmiştir. İlgili sayfanın aşağı kısımlarında ise İstanbul’da çok sayıda dine ait kutsal mekânların ve ibadet yerlerinin bulunduğu vurgulanarak çokkültürlü yapıya dikkat çekilmiştir.⁷⁸

Görsel. 2

“Birey ve Toplum” ünitesinin “Farkındayım, Farklılıklara Saygılıyım” kısmında *Farklılıklarımız* başlıklı bir şiir bulunmaktadır.⁷⁹ Anlatımın farklılıklar temalı bir şiirle güçlendirilmesi ve farklılıkların ders kitabında güçlü bir anlatım ve içerik yoluyla öne çıkarılması, kültürel çeşitlilik açısından oldukça önemlidir. Ders kitabının belirtilen bu kısmı çokkültürcü bir eğitim anlayışını yansıtmaktadır. Şiirde geçen bazı ifadeler farklılıkların birlik duygusunu azaltmadığını, aksine birbirlerini olduğu gibi kabul eden ve birbirine saygı, hoşgörü ve sevgi duyan toplumların birlik duygusunun güçlendiği vurgulanmaktadır. Bir sonraki sayfada yer alan “Farklılıklara saygı gösterilmez ise bunun sonuçları neler olabilir?”⁸⁰ sorusu ile farklılıkların tehdit olarak görülmesi sonucunda yaşanan toplumsal dışlama ve çatışmalar, asimilasyon ve katliam gibi insanlık tarihi açısından utanç sayılabilecek olumsuz gelişmeler kastedilmiştir. İlgili konunun ilerleyen kısımlarında ise bedensel engelli bireylere yönelik gelişen önyargılara değinilmiş ve büyük başarılar imza atarak insanların ön yargılarını yıkmayı başaran çok sayıda bedensel engelli bireyin başarıları Türk Ampute Milli Futbol Takımı’nın Avrupa’da kazandıkları başarılar özelinde ele alınmıştır.

78 Ünal ve diğerleri, *a.g.e.*, s. 76.

79 Tüysüz, *a.g.e.*, s. 28.

80 *A.g.e.*, s. 29.

Farklılıklarımız

Farklılıklardır güzelleştiren her şeyi
Sevmemizi sağlayan birbirimizi
Aslında bir arada tutan bizi
Öğreten bize farklı görmeyi.

Hiçbirimiz daha iyi değildir
Ne kadar farklı olsak da.
Sevmeyi, saymayı öğreniriz
Biz birlikte yaşadıkça.

Ne kadar farklı olsak da
Oluştururuz bir bütünü.
Aramıza bir şey giremez;
Bozamaz bu büyüyü.

Türkan Nur ACAR

Görsel. 3

Farklılıklara yönelik algının güçlendirilmesi ve her türlü ayrımcılıkla mücadele edilmesi bakımından ders kitabının ilerleyen kısımlarında yer verilen “Farklılıklar ve Birliktelikler” adlı şiir önem taşımaktadır. Bu şiirde insanların sahip oldukları tüm farklılıklara rağmen insan olma hususunda ortak bir özellik taşıdığı ifade edilmiştir. Bu durum insanların sahip oldukları farklılıklar sebebiyle ayrımcılığa tabi tutulmasının yanlışlığına vurgu yapmaktadır.⁸¹ Yukarıda yer verilen şiirin hemen alt kısmındaki “Yapımız” adlı bölümde farklılıklara saygının çeşitli tanımlarına yer verildiği ve öğrencilerden de farklılıklara saygının iki tane tanımını yapmalarının istendiği görülmektedir. Yapılan tanımlarda dikkati çeken hususlar farklılıkların zenginlik olarak görüldüğü, herkesin kendi iyi anlayışına saygı duyulduğu ve farklılıkları oldukları gibi kabul edebilmenin erdemi üzerinedir.⁸² Bunun yanı sıra öğrencilerden tanım geliştirmelerinin istenmesi çokkültürlü bir eğitim anlayışını yansıtmaması bakımından önemlidir.

81 A.g.e., s. 30.

82 A.g.e., s. 30.

Farklılıklar ve Birliktelikler

*Elbette hepimizin farklı bir yanı var
Birlikte yaşadığımız bir dünyada
Hepimiz farklı yerlerde yaşasak da
Birbirimize karşı duyduğumuz bir
saygı var.*

*Düşünceler, ırklar, diller
Bizi birbirimizden ayıran özellikler
Tek bir ortak yanımız
Bizim insan olmamız.*

*Birlikte güvendeyiz hepimiz
Farklılıklarla anlaşılıyor özelliklerimiz
Bir güç olursak eğer
Her işi yapabiliriz beraber.*

*Neden el ele tutuşmayalım
Önümüzdeki engel farklılıklarımız olamaz
Hadi beraber olalım yine
Hep birlikteyiz bunu unutmayalım.*

Filiz SAHNA

Görsel. 4

Yapınız

Aşağıda farklılıklara saygının çeşitli tanımları verilmiştir. Siz de bu konuyla ilgili iki tanım yapınız ve noktalı yerlere yazınız.

Farklılıklara saygı: Farklılıkları zenginlik olarak görebilmektir.

Farklılıklara saygı: İnsanı doğuştan gelen değerlerine göre kabullenmektir.

Farklılıklara saygı: Herkesin kendi doğrularını yaşadığının farkında olmaktır.

Farklılıklara saygı: .....

Farklılıklara saygı: .....

Görsel. 5

“Küresel Bağlantılar” ünitesinin “İnsanları Nasıl Tanıyoruz?” başlıklı kısmında verilen bir metnin sonunda konuyla ilişkili iki tane önemli soru bulunmaktadır. Bu sorular şu şekildedir:⁸³

Kalıp yargıya maruz kalmış, farklı kültür ve milletten insanlar bu durumdan nasıl etkilenir? Yazınız.

Farklı kültürlerle sahip insanlara yönelik kalıp yargıların toplumsal ilişkileri nasıl etkileyeceği hakkındaki düşüncelerinizi yazınız.

Bu sorularda konuya ayrımcılığa uğrayan azınlık grupları açısından yaklaşılması dikkat çekicidir. Öyle ki, kalıp yargılara maruz kalan grupların, bu durumdan nasıl etkilendikleri ve bu durumun sosyal ilişkiler açısından nasıl bir tablo yaratacağı merak edilmiştir. Bu kısmın hemen aşağısında yer alan anagram bulmacada “önyargı, İslamofobi, millet, kültür, ayrımcılık” gibi sözcüklerin bulunması da önemlidir.⁸⁴

83 Gültekin ve diğerleri, *a.g.e.*, s.230.

84 *A.g.e.*, s.231.

“Kültür ve Miras” ünitesinin “Neler Öğreneceğiz?” adlı giriş kısmında belirtilen maddeler, farklı kültürlere yönelik bir farkındalığın yaratılması bakımından önemlidir. Bu maddeler şu şekildedir.⁸⁵

Ülkemizin çeşitli yerleri ile kendi çevrenizin kültürel özelliklerini karşılaştırabileceksiniz.

Kültürümüzün bir arada yaşamamızdaki rolünü fark edeceksiniz.

Günlük yaşamdaki kültürümüze ait unsurların geçmişten günümüze gelişimini fark edeceksiniz.

Sonuç

Bu çalışma kapsamında ulaşılan bulgular dikkate alındığında, çokkültürlülüğün sosyal bilgiler ders kitaplarına sınırlı bir biçimde yansıdığı görülmektedir. 1968-1997 yılları arasında incelenen sosyal bilgiler ders kitaplarındaki bulgularda çokkültürlülüğe yönelik az sayıda veri elde edilebilmiştir. 1998-2018 yılları arasında incelenen ders kitaplarında ise elde edilen verilerde kademeli bir artış olduğu görülmektedir. Öyle ki, özellikle 2007 yılından itibaren yayınlanan sosyal bilgiler ders kitaplarında çokkültürlülüğe yönelik kayda değer verilere ulaşılabilmektedir. 2017 ve 2018 yıllarında yayınlanan ders kitaplarına bakıldığında ise çokkültürlülük olgusunun etkinlik çalışmalarından konu metinlerine kadar bütünsel bir yaklaşımla ele alındığı dikkati çekmektedir. Bu durum ders kitaplarındaki çokkültürcü bakış açısının ilerleyen yıllarda da gelişmeye devam edeceğine ve çokkültürlü bir eğitim anlayışının tek kültürlü paradigmayı dönüşüme uğratacağına işaret etmektedir.

İncelenen sosyal bilgiler ders kitaplarının bütününe yönelik çıkarımlarda bulunulacak olduğunda, ders kitaplarının ulus devlet yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış olmasının çokkültürcü bir bakış açısının geliştirilmesi önünde engel oluşturduğu söylenebilir. Öyle ki, bu bakış açısı sebebiyle farklı kültürel grupların isimleri, gelenekleri, dilleri, sosyo-kültürel ilişkileri ve mekânsal hareketlilikleri sosyal bilgiler ders kitaplarına entegre edilememiştir. Mevcut kültürel çeşitliliğin ders kitaplarına yeterli düzeyde yansıtılamamış olması, çokkültürcü pratiklerin de ders kitaplarının dışında bırakılmasına yol açmıştır. Bu kapsamda Taylor(1996), Kymlicka(2015), Parekh(2002) gibi çok sayıda araştırmacının belirttiği tanınma pratikleri ve çokkültürcü nitelikler, sosyal bilgiler ders kitaplarının konu içeriklerine çokkültürcü bir bakış açısıyla yansıtılamamıştır. Bu durum kültürel çeşitliliğin temsilini ve ders konularının bütünsel bir bakış açısı ile sunulmasını sınırlandırıcı bir nitelik taşımaktadır.

85 Evirgen ve diğerleri, *a.g.e.*, s.35.

KAYNAKÇA

I. İncelenen Ders Kitapları

- AKŞİT, Niyazi & SANIR, Ferruh & ASAL, Tarık, *Sosyal Bilgiler 2. Sınıf*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1980.
- ALTUN, Adnan & DOĞAN, Yasin & UZUN, Efkan, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*, Altın Kitaplar, Ankara, 2010.
- ÇALAPALA, Rakım, *Sosyal Bilgiler İlkokul: 5, İnkılâp ve Aka Kitapevleri*, İstanbul, 1978.
- DELİORMAN, Altan & ÖZEY, Ramazan & EFE, Recep, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6*, Bayrak Basım Yayım Tanıtım, İstanbul, 1998.
- ERDEM, Selma & KONUK, İsmet & KÜÇÜKCAN, İlyas, *Sosyal Bilgiler İlkokul 5*, Fil Yayınevi, İstanbul, 1990.
- ERDEM, Selman & PARMAKSIZOĞLU, İsmet & KONUK, İsmet, *Sosyal Bilgiler Orta 2*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971.
- ERDEM, Selman & PARMAKSIZOĞLU, İsmet & KONUK, İsmet, *Sosyal Bilgiler Orta 3*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974.
- EVİRGEN, Ömer Faruk & ÖZKAN, Jülide & ÖZTÜRK, Suna & ÖZDURAL, Zuhâl, *Ortaokul Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2017.
- GÜLTEKİN, Gökhan & AKPINAR, Murat & NOHUTÇU, Mustafa & ÖZERDOĞAN, Pınar & AYGÜN, Seher, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2018.
- KARABIYIK, Erol Ünal, *İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf*, Üner Yayınları, Ankara, 1993.
- KARAGÖZ, Demet & TEKEREK Meltem & KAYA, Niyazi & AZER, Hikmet & ALIÇ, Melek Derya & YILBAT, Bekir & KOYUNCU, Miyase & ULUSOY, Kadir, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2005.

- KILAVUZ, Nalân, *İlköğretim Okulları İçin Sosyal Bilgiler 5*, Önde Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- KİTAPÇI, V. Senihi, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 5 Ders Kitabı*, Özgün Matbaacılık, Ankara, 1997.
- Millî Eğitim Bakanlığı, *İlkokullar İçin Sosyal Bilgiler 5*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.
- POLAT, Mecit Mümin & KAYA, Niyazi & KOYUNCU, Miyase & ÖZCAN, Adem, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2007.
- SANIR, Ferruh & ASAL, Tarık & AKŞİT, Niyazi, *İlkokul İçin Sosyal Bilgiler 4*, Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987.
- SARIALIOĞLU, Fuat, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7*, Cemre Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- ŞENÜNVER Güler & KARABULUT, Ezdihar & KESİM, H.Samim & TURGUT, Rıfat & ERCAN, Nesime & KÜÇÜKBAYCAN, Mustafa & USLU, Hasan & AKAY, Aliye, *İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 4*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2001.
- ŞENÜNVER Güler & KARABULUT, Ezdihar & KESİM, H.Samim & TURGUT, Rıfat & ERCAN, Nesime & KÜÇÜKBAYCAN, Mustafa & USLU, Hasan & AKAY, Aliye, *İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler 6*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2000.
- TEKEREK, Meltem & KAYA, Niyazi & ALIÇ, Melek Derya & YILBAT, Bekir & YILDIRIM, Tuğrul & KOYUNCU, Miyase & ULUSOY, Kadir, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2007.
- TÜYSÜZ, Sami, *İlkokul Sosyal Bilgiler 4 Ders Kitabı*, Tuna Matbaacılık, Ankara, 2018.
- ÜNAL, Fatma & ÖZDEMİR, Hasan & ÜNAL, Mehmet & EVİRGİN, Ömer Faruk & DAĞ, Özgül & Kutay, Selim, *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7 Ders Kitabı*. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2017.
- YILMAZ, Faruk Gökalp & BAYRAKTAR, Hasan & ÖZDEN, Mustafa Kemal & AKPINAR, Murat & EVİN, Ömer, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2018.

II. Kitaplar ve Makaleler

- BURAN, Ahmet & ÇAK, Berna Yüksel, *Türkiye’de Diller ve Etnik Gruplar*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.
- CANATAN, Kadir, *Avrupa’da Çokkültürlülük, Entegrasyon ve İslam*, Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2012.
- CEMALOĞLU, Necati, “Veri Toplama Teknikleri: Nitel-Nicel”, Tanrıöğen, A.(ed). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2009.
- KARAKAYA, İsmail, “Bilimsel Araştırma Yöntemleri”, Tanrıöğen, A.(ed). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2009.
- KYMLİCKA, Will, *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.
- PAREKH, Bhikhu, *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek: Kültürel Çeşitlilik ve Siyasi Teori*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002.
- ÖZTÜRK, Cemil, *Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinlerarası Bir Bakış. Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2012.
- TAŞKAYA, Serdarhan Musa, “Eğitim Bilimlerinde Araştırma Yöntemleri”, Fatma Susar Kırmızı, & Nil Duban, (Ed). *Eğitim Bilimine Giriş*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2016.
- YILDIRIM, Ali & Şimşek, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.

III. İnternet Kaynakları

- UNESCO <http://www.unesco.org/languages-atlas/en/atlasmap.html> erişim tarihi ve saati: 15.09.2018- 02.25.
- Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&arama=kelime&guid=TDK.GTS.59f36d413f62f0.97984604 erişim tarihi: 27.10.2017, erişim saati: 17.34

IV. Tezler

- KARA, Uğur, *Sorun ve Çözüm Bağlantılarıyla Ulus-Devletin Tarihsel Çevresi İçinde Kültürel Kimlik Olgusu*, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Extended Abstract

Multiculturalism can be defined as the existence of different cultures, ethno-religious communities or socio-cultural groups under the control of a political authority. This study, which examines the reflections of multiculturalism in social studies textbooks, covers the social studies textbooks taught in Turkey in the 1968-2018 period. Due to the fact that this process corresponds to a wide time period, the analysis was carried out in two separate periods, 1968-1997 and 1998-2018, taking into account the similarities of the social studies textbooks in terms of the reflections of multiculturalism and the changes in the critical curriculum. In this context, a total of 23 textbooks were examined. In order to provide a holistic perspective in these studies, the analysis was not limited to a certain level, and social studies textbooks belonging to the 4th, 5th, 6th and 7th grade levels were preferred. In the research, the reflections of multiculturalism in social studies textbooks were mentioned and suggestions were presented on the improvement of the multicultural quality in the textbooks.

Textbooks have been used as one of the most important teaching materials in education for many years. On the other hand, it is seen that teaching materials have undergone a transformation in recent years due to many developments such as digitalization. Textbooks continue to exist as a teaching material affected by this transformation. Textbooks can give an idea about many subjects about a country. In fact, it has a mirror function that reflects a country's education model, culture, legal structure and attitude towards differences. In this sense, textbooks constitute a reflection of the above-mentioned areas of any country. For this reason, it is possible to follow the political understanding in a country and the traces of the education and cultural policy shaped by this understanding through textbooks.

It is seen that today's societies are mostly composed of people belonging to different cultures. People, who have many different thoughts, beliefs and lifestyles, can live in society without conflict, if they respect each other's differences and lifestyles. For this reason, it is very important to transfer pluralistic values to students through various materials such as textbooks. It is seen that the social studies course has a convenient structure in terms of transferring these values due to its perspective, the subjects and achievements it contains. The Republic of

Turkey inherited a multicultural society structure from the Ottoman Empire. In addition, cultural diversity continues due to the migration movements that have been exposed in the historical process. Social studies textbooks are an important reference point in terms of examining the reflections of this multicultural society structure of the Republic of Turkey on education and social relations.

The aim of this research is to reveal the extent to which multicultural elements are included in the social studies textbooks taught in the Republic of Turkey. The data obtained as a result of this research is important because it contains findings on the development of the culture of living together and the construction of a social structure that integrates with its differences. In addition, this research aims to point out the potential of the Republic of Turkey in terms of multicultural education, to draw attention to the expressions in social studies textbooks that harm or strengthen the culture of living together, to correlate the attitudes and attitudes adopted in different periods regarding multiculturalism, and to develop democratic attitudes and skills in students.

Considering the findings reached within the scope of the research, it is understood that the reflections of multiculturalism in social studies textbooks are limited. Another striking element among these findings is the gradual increase in multicultural content over time. So much so that, while sufficient data on multiculturalism could not be reached in the social studies textbooks published between 1968-1997, it is seen that the data obtained in the textbooks examined between 1998-2018 increased from year to year. However, this increase in the data about multiculturalism in social studies textbooks can be seen more clearly after 2005, when the constructivist education approach started to be implemented in Turkey, especially since 2007. Among the social studies textbooks published since 2007, the social studies textbooks in which the most data were obtained were those published in 2017 and 2018. When these textbooks are examined, it is seen that the phenomenon of multiculturalism is handled with a holistic approach from activity studies to subject texts. This indicates that the multicultural perspective in the textbooks is in a development.

When the examined social studies textbooks are evaluated with a holistic approach, it is seen that the fact that the textbooks are designed within the framework of the nation-state approach makes it difficult to develop a multicultural perspective. So much so that due to this point of view, it is noticed that the names, traditions, languages, socio-cultural relations and spatial movements of different cultural groups cannot be reflected in the social studies textbooks at the required level. A monoculturalist approach is evident in the parts of history, especially in the 1968-1997 period. The reflections of the differences in the textbooks are shaped on themes such as "tolerance, respect, friend, enemy". However, while reflecting the differences as tolerated groups seems like a positive approach; it also drags them to the other position. In addition, maintaining the cultures, traditions and values of these groups and

making them more visible in the mainstream society is important in terms of multicultural understanding. As a result, it can be stated that textbooks are in a development process in terms of including multiculturalism in the period from 1968 to 2018 -especially after 1998-.